

УДК 261.6; 140.8

М.О.ДРОБОТЕНКО (аспірантка кафедри філософії)

Харківський національний педагогічний університет ім.
Г.С.Сковороди, Харків

E-mail: marushka85@i.ua

**РЕЛІГІЙНІ СМИСЛИ У СВИТОГЛЯДНІЙ КУЛЬТУРІ
СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ**

У статті аналізуються дійсна представленість та укоріненість релігійних смислів у світоглядній культурі сучасної людини та науково-теоретична рефлексія щодо цього.

Ключові слова: *релігія, релігійні смисли, світоглядна культура людини.*

Актуальність проблеми.

Концепт “світоглядна культура особистості” є, з одного боку, “культурою” у світогляді, а з іншого – виражає світоглядний аспект (цінність) культури. Тут розкривається взаємозв’язок між духовним змістом світогляду та його практичним ствердженням у діяльності особистості, характеризується втілений у життя людини світогляд особливої якості. Одним із факторів, що визначає таку особливу якість, є релігія. Самовизначення місця і функціонального впливу релігії на світоглядну культуру особистості відбувається в полікультурних, полірелігійних інтеграційних контекстах. Релігія органічно містить у собі полірелігійний аспект. Оскільки релігійні смисли у навчанні і вихованні на сучасному рівні розвитку людської цивілізації є запорукою здобуття інтеркультурних (а значить, інтеррелігійних) компетентностей. Вони залучаються до тематичного поля освіти, де на їх даність накладається філософсько-педагогічна рефлексія. Усе це обумовлює посилення інтересу до релігій у світоглядній культурі сучасної особистості як такої та до її освітнього виміру.

Аналіз джерел і публікацій.

Проблема релігії та релігійних смислів у світоглядній культурі сучасної людини хвилює філософів, соціологів, психологів, педагогів. Осмислення релігії та продукованих нею смислів у світоглядній культурі сучасної людини як ціннісно-смыслові властивості особистості, завдяки якій проявляється її світосприймання, світовідношення, творча діяльність та соціокультурна поведінка у соціально-освітньому просторі, демонструє різні концептуальні підходи та ракурси висвітлення. Так, соціальний аспект релігійної даності у світоглядній культурі відображений у роботах О. Горкуши, В. Єленського, В. Климова, А. Колодного, О. Недавньої, Ю. Недзельської, В. Титаренка, Л. Филопівич, В. Шевченко, М. Черенкова, П. Яроцького. Серед зарубіжних дослідників означеного феномену варто назвати М. Агріля, Дж. Альпорта, Б. Бейт-Халамі, К. Бетсона, Ж.-П. Віллема, К. Гірца, К. Глока, Х. Казанову, Л. Кіркпатріка, Дж. Росса.

Проблема релігійності та її репрезентація в освітньо-виховному просторі представлена у Н. Гаврілової, І. Бушман, Ж.-П. Віллема, А. Колодного. Загальнотеоретичні постулати, щодо інституалізації релігійних смислів в освітній площині сформульовані О.Вишневським.

Мета даної статті полягає в уточненні місця та функціонального потенціалу релігії у світоглядній культурі сучасної людини через розмежування її дійсності та рефлексії.

У науковому дискурсі сьогодні утворився консенсус щодо теоретичних засад дослідження релігії та релігійних смислів у світоглядній культурі. Їх можна підсумувати у вигляді низки таких філософських методологічних положень, які почасти вимагають критичного осмислення:

- У духовному плані глобалізаційні тенденції не є всеосяжними. Вони сприяють появі загрозливих тенденцій: розвитку космополітичного світогляду й відродженню різного роду фундаменталізмів.

- На індивідуальному рівні саморозгортання релігійних смислів у культурі світогляду здійснюється в консервативний (релігія в такому вигляді постає інтегратором традиційності культурних, політичних, етичних моделей) та ліберальний (релігійні смисли відкриті до міжрелігійного діалогу, екуменізму, інших культур і навіть досягнень науки.) способи.

- Гуманізація релігійних смислів, звернення до людини, її потреб, зосередження на ній є виявом «планетарної свідомості».

- Іntenція релігійних смислів на людину, визнання її центром світобудови, активним суб'єктом продукування власних моральних приписів.

- Домінування вертикальної площини саморозгортання релігійних смислів.

- Принципи міжцивілізаційного діалогу релігій як методологічна основа філософсько-освітньої рефлексії релігійних смислів у світоглядній культурі сучасної особистості у всіх можливих площинах саморозгортання і формах інституалізації.

- Світоглядна культура особистості, що є комплексом широкого кола конкретних феноменів, ментальних, психоемоційних і поведінкових начал людського життя.

- Релігія у світоглядній культурі особистості описується в її ставленні до інших духовних реальностей – інтелектуальних, моральних, естетичних.

- Вихідною точкою дослідження є фактична данність релігії в аналізованому стані індивіда або суспільства. Основне питання: чи функціонує релігійна особистість, релігійна психіка, релігійне суспільство якимось особливим чином і чи є релігійне для них структуроутворювальним?

- Емпірично дескриптивні визначення релігійних смислів у світоглядній культурі пов'язані з вірою в надприродне, присутність дихотомії сакрального й профанального, трансперсональна релігійна інтенція психіки.

Така методологічна основа дослідження релігії у світоглядній культурі

Релігійні смисли у світоглядній культурі сучасної людини

попри її евристичний потенціал містить у собі певні суперечності, які ускладнюють її концептуалізацію в освітньому вимірі. Унаслідок цього недооцінюється методологічне значення категорії релігійної свідомості, яке прояснює спосіб саморозгортання релігійних смислів у світоглядній культурі. Так, критикуючи обмеженість підходів, що сфокусовані на парадигмальних незіставностях глобалізаційних процесів та їхніх супроводжувальних тенденцій із церковно-релігійними пріоритетами, універсалістських позиціях, дослідник конфесійної свідомості багаторелігійного світу В.Шевченко взагалі пропонує змінити увагу на антропологічну проблематику сучасності в зрізі усамітнення людини [6, с. 56]. Більше того, функціональність релігійних смислів у світоглядній культурі розкривається лише за умови розгляду еволюції ціннісних вимірів. Адже ціннісно-смыслові засади постмодерну вплинули на «триєдину монадологію суспільних потреб, інтересів та цінностей, віддавши їх соціальні пріоритети на відкуп багатства, слави та насолод, тобто тих об'єктивно зумовлених або штучно накиннутих ціннісних стандартів життя, які сутнісно контрастують із життєвою стратегією мислення мільйонів людей конфесійної свідомості чи ж щонайменше вступають у суперечність зі способом їхнього світосприйняття та світопереживання» [3, 12-13].

Дослідження освітнього виміру релігії та релігійних смислів у світоглядній культурі сучасної особистості передбачає передусім розрізнення її дійсної представленості й укоріненості у свідомості й житті людини та рефлексії щодо цього. Це ускладнюється тим, що релігія водночас виступає окремим типом світоглядної культури й структурним елементом її морфологічної основи, тобто проникає й тією чи іншою мірою пронизує всю культуру світогляду людини. Вона не тільки продукує символічні системи, рамками якої визначається позиція та поведінка суб'єктів, а й навчає індивідуальної та колективної трансценденції, як розуміти повідомлене, інтегрувати його у власний життєвий досвід, у послідовну систему з визначеними рамками світосприйняття. Як зазначає американський філософ і культуролог Кліфорд Гірц: «важливість релігії полягає в її здатності бути джерелом загальних уявлень про світ, особистість і стосунки між ними, із цих культурних функцій випливають соціальні й психологічні функції релігії. Релігійні поняття виходять за межі свого метафізичного контексту, забезпечуючи певний кістяк загальних ідей, за допомогою якого можна надати прийнятної форми найрізноманітнішим виявам досвіду – інтелектуального, морального» [2, 147].

Отже, для того, щоб зробити цей компонент (якщо вбачати у релігії лише структурну одиницю світоглядної культури) або тип (якщо сприймати релігію та продукovanі нею смисли як самостійну світоглядну матрицю) складовою соціального навчання, необхідно розрізнити рівень, так би мовити, статичний (їхню внутрішню взаємозалежність як універсальний констант культури світогляду з динамічним саморозгортанням), процесуальний (в контексті зовнішніх і дотичних до них функціоналів світогляду в динаміці) і рівень теоретичної рефлексії.

Дійсність релігії у світоглядній культурі особистості подана численними смисловими одиницями, за допомогою яких здійснюється артикуляція релігійної ідентифікації (у тому числі самоідентифікації) у різних репрезентаціях. На цьому рівні вона характеризується надміром символічних структур, інституційних рамок, конфесійних розмежувань, у якому треба не лише зрозуміти й означити власну релігійну свідомість, а й навчитися розрізняти й толерантно набувати інші форми і вияви.

Суб'єктивно інтерпретований світ учня/студента (вчителя/викладача) (сенсовий універсум) в умовах освітньої системи співвідноситься з об'єктами соціальної реальності. Цим пояснюється домінування натуралістичної настанови в розгляді релігії у світоглядній культурі. Через це вона описується фрагментарно, а її основні смисли стають джерелом конфліктів інтерпретацій у тематичному полі сучасної філософії освіти, релігійної соціології, філософії релігії. Щоб подолати ці методологічні труднощі, необхідно здійснити герменевтичний аналіз змісту релігійних смислів у світоглядній культурі, виявити їхні методологічно значущі функціонали й потенції, за допомогою яких здійснюється саморозгортання релігійних смислів у культурі світогляду й визначаються їхній людинотворчий і функціональний потенціали для виховних та освітніх стратегій. Передусім вкажемо на парадокс у визначенні семантики релігійних смислів як атрибутивної характеристики освітніх практик. Так, з одного боку, релігійні смисли є надзвичайно широким поняттям з досить розмитою семантикою, а з іншого – серед філософів освіти й педагогів існує певне «передрозуміння» цього феномена. Так, з одного боку, релігійні смисли світоглядної культури трактуються через так би мовити «зовнішні провідники»: Святе письмо, ритуали і традиції, релігійні споруди; а з іншого – фундаменталізація положення про розрізнення між вірою у Вищий Авторитет і різних способів її зовнішнього вияву, тобто «опредмеченням віри» [1, 188–189]. Уже це вказує на те, що освітній горизонт розгортання релігійних смислів у світоглядній культурі є однією з актуальних тем сучасного філософсько-освітнього дискурсу. Це уможливорює описати теоретичне поле й сфери практичного застосування релігійних смислів світогляду в сучасних виховних стратегіях інтеркультурного характеру.

В основі релігійних смислів світоглядної культури лежить феномен сакрального. Відштовхуючись від ідей феноменології релігії сакральне є чимось природним й притаманним особі. Адже остання потребує постійного «трансцедентування» свого біологічного існування в поле сакрального, задля формування строго уніфікованого релігійного простору, який завдяки своїм сакральним властивостям протистоїть когнітивній та соціальній ентропії [5, 617–633]. Релігійні смисли значно переважають їхні богословські виміри. Мають ментальне вкорінення. У них динамічно розгортаються людське і божественне, сакральне і профанальне, що в єдності виражають унікальний духовний космос. У світоглядній культурі особистості релігійні смисли не є автономними. Вони взаємодіють з іншими функціоналами світогляду, типологізуючи духовність особистості. Прямо та

Релігійні смисли у світоглядній культурі сучасної людини

опосередковано релігійні смисли забезпечують культуру світогляду екзистенційними, аксіологічними, сотеріологічними імперативами. Попри віроповідні та міжрелігійні спектри релігійні смисли наділені здатністю закодовувати й розкодовувати буття. Містико-трансцендентний характер смислового фокусу є інтроспекцією для духовного досвіду кожної особистості.

Незважаючи на спільність смислових констант, кожна релігія послуговується її власною системою опосередкування релігійних смислів. Іншими словами, надання знанням, установкам, цінностям людини нормативного значення: перетворення змісту, норм і припису релігії в доступні для сприйняття. Найбільш поширеними способами цього процесу є опредмечення релігійними образами, ритуалами, міфами. Релігійним образом називається будь-який об'єкт, який є для особистості емоційно значущим, таким, що викликає релігійні почуття. З погляду психологічної науки вони є несвідомими утвореннями, не охоплюються свідомістю цілком, мають сильне емоційне насичення. Саме останнє визначає їхню значущість у житті особистості. Релігійні образи є цілісними об'єктами й не піддаються аналізу або розчленуванню на складові. Ритуал – це наперед визначена послідовність дій і психологічних станів, яка передбачає досягнення певного результату. Ритуальні практики (містерії, молитви, жертвоприношення, поклоніння й актуалізації бачення світу) в різних, навіть не схожих релігійних системах, мають спільні психологічні установки, володіють трансперсональним, емфатичним характерами. Структурування у свідомості людини релігійних образів відбувається завдяки міфології. У релігійних системах цей носій смислових релігійних значень залучає в себе людину, роблячи її співучасником подій, описаних у міфі. Та найзначніше смислове навантаження релігії у світоглядній культурі відбивається у феномені віри. Зазвичай під вірою розуміють певний духовний стан, коли людина готова визнавати дійсним щось таке, що само собою не є очевидним, не може бути засвідченим або доведеним, а отже, що можна піддати сумніву. У такому разі віра постає способом буття релігії у світоглядній культурі. Але вона може набувати й інших форм – загальна спрямованість людської особистості на Щось або Когось (до певного Абсолюту) – тоді вона перетворюється на якість, яка об'єднує всі морфологічні одиниці та функціонали світогляду особистості [4].

Варто зауважити, що розуміння релігійних смислів світоглядної культури в їхньому філософсько-освітньому баченні значно відрізняється від, наприклад, релігійно-антропологічних теоретичних пошуків. Торкаючись, зокрема, педагогічної функції віри, варто наголосити, що вона не лише визначає стійкість переконань індивіда, компенсує недостатність раціоналістичного пізнання, а репрезентує форму стосунків з істиною не другорядну, а інакшу за своїм характером. Її функціональний діапазон розширений. Будучи самоскерованим відчуттям на «найвищу цінність», вона охоплює й надає вектор іншим цінностям буденного життя: «віра в громадянські основи суспільства», «віра в розбудову справедливої

держави», «віра в людей», «віра в любов».

Релігійні смисли у світоглядній культурі сучасної людини не є нагромадженням повідомлень і пропозицій, що спектрально просвічуються й освітлюють свідомість. У контексті зовнішніх і дотичних до них функціоналів світогляду вони постають у процесуальній динаміці, котра має свої рівні й формоутворення, які дають змогу розширювати тематичні горизонти й здійснювати в освітньому просторі міждисциплінарний синтез.

Підсумовуючи усе сказане вище, можна зробити висновок, що релігія у світоглядній культурі сучасної особистості окреслює світоглядне питання «хто я?» («ким я є?») у модусах ідентичності й автентичності.

Дійсність і рефлексія релігії та продукованих нею смислів у світоглядній культурі сучасної людини відзначається сферою і характером репрезентацій. На рівні дійсної представленості релігійні смисли охоплюють усі світоглядні функціонали, надаючи їм відповідного сенсового фокусу. На рівні рефлексії принциповим є символічне опосередкування релігії у процесах взаємовпливу та життєдіяльності особистостей. Особливе значення надається релігійності й релігійній ідентичності, що імпліцитно презентовані в емпіричному матеріалі для теоретичної розробки виховних стратегій. Поряд з формальним визначенням релігійні смисли потребують наукового семантичного уточнення, герменевтичного прояснення.

Список літератури

1. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.
2. Гірц К. Інтерпретація культур. – К.: Дух і Літера, 2001. – 542 с.
3. Колодний А.М. Постмодерн як фактор трансформації функціональності релігійного комплексу. // Українське релігієзнавство. – 2005. - №3 (35). – С.10-26
4. Кураев А. О вере и знании – без антиномий // Вопросы философии. – 1992. - №7. – С.45-63
5. Фрик Г. Сравнительное религиоведение // Религиоведение. Хрестоматия. М.: Книжный дом « Университет», 2000.- 977с.
6. Шевченко В. Конфесійна свідомість в системі цінностей цивілізованого світу. // РЕЛІГІЯ – СВІТ – УКРАЇНІ. Колективна монографія у 3-х книгах. Книга I: Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу. // Українське релігієзнавство. – К., 2010. - №56. – 339 с.- С. 46-62

М.О.ДРОБОТЕНКО

Харьковский национальный педагогический университет им. Г.С.Сковороды,
Харьков

E-mail: marushka85@i.ua

РЕЛИГИОЗНЫЕ СМЫСЛЫ В МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА

Статья анализирует действительное присутствие и укоренность религиозных смыслов в мировоззренческой культуре современного человека и их научно-теоретическую рефлексию.

Ключевые слова: религия, религиозные смыслы, мировоззренческая культура личности

M. DROBOTENKO

Kharkov national pedagogical university the name of G.S.Skovoroda, Kharkov

RELIGIOUS MEANINGS IN THE MODERN MAN'S WORLDVIEW

The article analyses the actual representation and rootedness of religious meanings in the modern man's worldview, including scientific and theoretical reflection.

Key words: religion, religious meanings, modern man's worldview

Стаття надійшла до редколегії 12.09.12

Прийнята до друку 17.09.12